

Злочин проти людяності

Вчинене російською армією сексуальне насильство стало новим викликом для України. Воно може розглядатися як елемент геноциду.

Цими днями в Україні проводиться міжнародна кампанія «16 днів проти насильства». Новим викликом для нашої держави в умовах повномасштабного вторгнення стало сексуальне насильство, вчинене російськими військовими проти українців. Подібні злочини фіксувалися правозахисними організаціями в Україні й до початку великої війни – ще з 2014 року. Проте тоді йшлося про одиничні випадки. Сьогодні ж, на третій рік вторгнення, йдеться про сотні задокументованих випадків.

Так, за даними Офісу генерального прокурора, станом на листопад 2024 року вже зафіксовано понад 320 випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК). Моніторингова місія ООН з прав людини, в свою чергу, свідчить про 376 задокументованих випадків СНПК, вчиненого проти жінок, чоловіків та дітей. Цей термін походить від англійського Conflict-Related Sexual Violence (CRSV) та широко використовується в міжнародному полі для позначення сексуального насильства як воєнного злочину.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є багатокomпонентним терміном, який включає в себе цілу низку правопорушень. Йдеться не лише безпосередньо про зґвалтування, а й сексуальне рабство, примусову проституцію, вагітності, аборти, примусові стерилізації, шлюби, оголення тощо. А також – про примус спостерігати над тим, як подібні насильницькі дії вчиняються по відношенню до інших осіб.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, суттєво відрізняється за своєю суттю від домашнього насильства. Так, статистики свідчать, що зазвичай більшість постраждалих від домашнього насильства – жінки, тобто часто його можна вважати гендерно-зумовленим. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець з посиланням на ПРООН

повідомляє, що щороку від домашнього насильства в Україні гине близько 600 жінок. У 2023 році Міністерство соцполітики України зазначало, що з насильством стикається кожна п'ята жінка.

*СНПК як явище дещо
змінює картину,
похитнувши гендерний
компонент: російські
військові вчиняють такі
злочини як по
відношенню до жінок,
так і чоловіків*

Водночас інформація, яку сьогодні вдається фіксувати прокурорам, правоохоронцям, громадським організаціям, свідчить про те, що СНПК як явище дещо змінює картину, похитнувши гендерний компонент: російські військові вчиняють такі злочини як по відношенню до жінок, так і чоловіків. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, називають одним із видів зброї, тактикою ведення війни, одним зі способів залякати, принизити, продемонструвати свою силу і владу. Воно не має нічого спільного із сексуальним задоволенням, еротичною складовою, та може супроводжуватися катуваннями, які застосовуються в тому числі до чоловіків – як військовополонених, так і цивільних, яких було взято в заручники.

Про подібні злочини розповідають зокрема герої документального фільму «Він теж: Історії українських чоловіків, скривджених росіянами», який випустили журналісти «Слідство.інфо» навесні 2024 року. Четверо героїв фільму, серед яких – священник, – мешканці Херсона, які опинилися у заручниках російської армії під час окупації міста. Вони говорять про тортури, каліцтва статевих органів та інші насильницькі дії.

*Норми міжнародного
права визначають
СНПК як елемент
геноциду*

Про катування і сексуальне насильство говорить також і представниця Офісу генерального прокурора України, начальниця управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із сексуальним насильством, Анна Сосонська: «Дуже типово для росіян (військових РФ, які воюють проти України та окупувають її території. – Ред.) застосовувати такі види тортур до чоловіків, як катування електрострумом по геніталіях, підвішування за статеві органи, побиття статевих органів,

погроза зґвалтуванням і зґвалтування також присутні».

Зважаючи на це, норми міжнародного права визначають СНПК як елемент геноциду. Адже за визначенням геноцид – це дії, спрямовані на повне або часткове винищення національної, етнічної, релігійної групи, народу, через вбивства членів таких груп, завдання тілесної або психологічної шкоди, застосування дій, спрямованих на попередження народжуваності в групі тощо.

Кількість зафіксованих випадків СНПК експерти називають не надто репрезентативними, адже не всі постраждалі від насильства особи ідентифікують себе. До того ж для нас залишається невідомим те, що коїться на окупованих нині територіях.

У роботі з темою СНПК українські спеціалісти часто спираються на досвід балканських країн, які так само були вимушені стикнутися з війною. Як уже зазначалося вище, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є воєнним злочином. Такі типи злочинів, відповідно до міжнародного законодавства, не мають строку давності. А отже, постраждалі особи можуть заявити про себе навіть через роки.

«Завдяки судовій практиці Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (МКТЮ) та Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (МКТР) формувався правовий базис щодо СНПК у міжнародному кримінальному праві, зокрема, зґвалтування вперше переслідувалося як воєнний злочин, злочин проти людяності та акт геноциду», – йдеться у матеріалі Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем», присвяченому проблематиці СНПК.

*Українські спеціалісти
часто спираються на
досвід балканських країн*

Для більш ефективної роботи з довготривалими наслідками СНПК, зокрема, і у правовій площині, вже після початку повномасштабної війни Україна імплементувала низку суттєвих змін. 22 жовтня 2024 року президент Володимир Зеленський підписав закон про зміни у Кримінальному та Кримінально-процесуальному кодексах України, необхідні для повноцінної роботи Римського статуту в Україні. Цей міжнародний договір засновано Міжнародним кримінальним судом – він визначає порядок роботи суду, а також те, які саме злочини підпадають під його

юрисдикцію.

Вищезгадані зміни доповнюють Кримінальний кодекс новою статтею, яка встановлює кримінальну відповідальність за злочини проти людяності. Також вони вносять поняття командної відповідальності за скоєні воєнні злочини. Крім цього, до ст. 442 ККУ внесено і поправки, що стосуються геноциду.

У партнерстві з Глобальним фондом постраждалих від насильства – Global survivors Fund – Україна також працює над впровадженням системи невідкладних проміжних репарацій для постраждалих від СНПК. Наприкінці лютого 2024-го було запущено пілотний проект, в рамках якого надаються невідкладні проміжні репарації.

Ще один важливий крок для України – це головування у Глобальному альянсі з попередження сексуального насильства під час війни у 2025 році. Альянс було створено у 2023 році за ініціативи Великої Британії. Його мета – об'єднати глобальні зусилля навколо запобігання та реагування на випадки СНПК в усьому світі. Цьогоріч в Альянсі головує Колумбія, загалом же до його складу входять 26 членів.

Отже, Україна лише починає свій шлях у роботі з постраждалими від сексуального насильства, скоєного під час російського вторгнення. Як показує міжнародний досвід, наслідки такого злочину є довготривалими, а люди, щодо яких було скоєне СНПК, можуть давати знати про себе через роки після самого правопорушення. А тому це питання потребує комплексних підходів та взаємодії на різних рівнях: як на державному, так і у громадському секторі.

Та найважливіше, що треба пам'ятати: будь-яке насильство – чи домашнє, чи гендерно-зумовлене, чи СНПК – не має виправдання.

Олександра Горчинська

Олександра Горчинська (Oleksandra Horchynska) - журналіст сайту NV.
Раніше вона працювала в таких українських виданнях, як Update,
Weekend і Detector Media. Присвячує свої матеріали соціальним
проблемам і табуованим у суспільстві темам, включно з ЛГБТК+,
сексуальними послугами, гендерною дискримінацією, домашнім
насильством і багатьом іншим.

